

УДК 343.988-055.2:343.544

Тетяна Анатоліївна ШЕВЧУК,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

ВІКТИМОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОК, ЯКІ СТАЛИ ЖЕРТВАМИ ВТЯГНЕННЯ В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ

У статті розглянуто деякі теоретичні аспекти віктимності жертв втягнення в заняття проституцією, а також досліджено окремі елементи структури особи жертви з точки зору об'єктивних та суб'єктивних умов вчинення щодо них злочинів. Зроблено висновок про доцільність подальшого глибокого і всебічного вивчення особи жертв втягнення в заняття проституцією як основи вироблення ефективних шляхів протидії злочинним посяганням на неї.

Ключові слова: віктимологія, жертва злочину, втягнення в заняття проституцією, сутенерство, протидія злочинності, структура особи жертви злочину, інформаційна віктимізація.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що особистість жертви злочину і її поведінка, незважаючи на те, що були в центрі уваги не одного покоління вчених-кримінологів, усе-таки потребують подальшого всебічного аналізу для розуміння механізму і генезису злочинної поведінки. Більш того, проблема особистості жертви злочину є однією з центральних для наук, пов'язаних із розробленням питань злочинності, і, переш за все, для кримінологічної віктимології, яка досліджує її в комплексі як окрему цілісну структуру, що складається із взаємопов'язаних внутрішніх елементів. Необхідність різностороннього вивчення жертви злочину зумовлена тим, що людина є часткою суспільства і своєю життєдіяльністю продукує безліч різнопланових зв'язків і відносин

з дійсністю, які, у свою чергу, базуються на соціальному та психологічному підґрунті. Що стосується злочинів, пов'язаних із втягненням у заняття проституцією, то віктимологічний аспект має велике значення для організації успішної протидії їм. У даному випадку віктимологія покликана дати відповіді на питання: ким є постраждала особа, які фактори впливали на її розвиток, яким є механізм її поведінки в тій чи іншій ситуації, чому саме ця особа стала жертвою втягнення в заняття проституцією. Урешті-решт, метою вивчення особистості потерпілої від втягнення в заняття проституцією особи є вироблення комплексу запобіжних заходів, що дозволить уникнути ситуацій, у яких приводом до втягнення в заняття проституцією може стати поведінка самої жертви злочину.

Метою статті є дослідження особи жертви втягнення в заняття проституцією з точки зору її соціально-демографічної, кримінально-правової та морально-психологічної характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означена вище проблема ніколи не була позбавлена наукового інтересу і часом була дискусійною, оскільки, по-перше, існує довічне протистояння таких тісно взаємопов'язаних правових категорій, як «злочинець» і «жертва», по-друге, від ступеня її розробленості залежить здійснення не тільки протидія злочинності, а й профілактики віктимної поведінки, що їй сприяє. Ці питання були предметом вивчення багатьох як вітчизняних, так і закордонних науковців. Вагомий внесок у розвиток теоретичних і прикладних основ розвитку кримінологічної віктимології в цілому та стосовно злочинів, пов'язаних з організацією заняття проституцією, зокрема зробили такі вчені, як С. Б. Алімов, Ю. М. Антонян, О. М. Балакірева, І. О. Бандурка, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. І. Долгова, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. М. Костенко, Н. Ф. Кузнецова, Л. С. Кучанська, А. В. Ландіна, В. С. Мінська, В. О. Навроцький, А. М. Орлеан, В. І. Полубинський, В. Я. Рибальська, Д. В. Рівман, В. О. Туляков, Є. В. Фесенко, Л. В. Франк, та ін. Однак окремого дослідження щодо віктимологічної характеристики поведінки жінок, втягнутих у заняття проституцією, здійснено не було, що й зумовило звернення автора до цього питання.

Виклад основного матеріалу. Свого часу Л. В. Франк зазначав, що при здійсненні віктимологічного аналізу злочинів слід враховувати дві важливі обставини: по-перше, мається на увазі потерпілий саме від злочину, а не абстрактна жертва будь-якого правопорушення, по-друге, передбачається кримінальний аспект, причому не взагалі, а в тій його частині, яка стосується механізму вчинення злочину у зв'язку із співвідношенням «злочинець – жертва». Навколо них гуртуються всі обставини злочину [1, с. 8]. У попередніх дослідженнях нами було детально окреслено кримінологічний портрет особи, яка займається сутенерством або втягненням у заняття проституцією [2]. Крім того, аналіз злочину, передбаченого ст. 303 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією», дає підстави для розгляду основних питань, що становлять предмет віктимології, у центрі яких жертва злочинного посягання, тобто особа, яку було втягнуто в заняття проституцією. Вчення про жертву злочину передбачає її комплексне (у всіх мож-

ливих проявах) дослідження. Пояснити це можна тим, що жертва – це людина, яка в результаті суб'єктивного бажання злочинця або обставин, що об'єктивно склалися, понесла фізичний, моральний або майновий збиток від протиправного діяння, незалежно від того, чи визнали її згідно із законом в установленому порядку як потерпілу і чи вважає вона себе такою суб'єктивно [3, с. 113].

Структура особи жертви, подібно особі злочинця, включає соціально-демографічну, кримінально-правову та морально-психологічну характеристики. Так, за результатами розглянутих нами кримінальних справ (зібрано інформацію стосовно 420 жінок, які були втягнуті в заняття проституцією) було виявлено, що відсоток представниць слабкої статі у загальній кількості жертв залежно від віку різний, а саме: 95 осіб (22,62 %) були у віці від 13 до 18 років; 245 (58,33 %) – від 18 до 30; 64 (15,24 %) – від 31 до 40; 16 осіб (3,8 %) – від 41 до 50.

Як бачимо, більшість осіб, які надавали сексуальні послуги, належала до групи від 18 до 30 років. Заслужовує на окрему увагу й те, що відсоток дівчат від 13 до 18 років досить високий. Це пояснюється тим, що особи вказаної вікової категорії є найбільш привабливими для секс-бізнесу, оскільки вони, як правило, не мають достатнього життєвого досвіду, не відзначаються аналітичними здібностями, щоб правильно оцінити ситуацію, знайти належний вихід з неї і не піддатися на фальшиві погрози чи обіцянки осіб, які втягують їх у заняття проституцією. У той же час те, що більшість серед тих осіб, що надавали сексуальні послуги, становлять жінки у віці до 30-ти років, зумовлено тим, що з огляду на спосіб життя вони швидко старіють, що призводить до так званої «професійної непридатності» [4, с. 71].

Наступною важливою ознакою жертв злочину є освітній рівень осіб, які займалися проституцією. Так, згідно з даними, отриманими під час дослідження: 49 осіб (11,67 %) не мали освіти взагалі; 261 особа (62,14 %) закінчили 9 або 11 класів; 88 (20,95 %) – професійно-технічні училища; 22 (5,24 %) мали вищу або незакінчену вищу освіту. Близько 2 % осіб не довчилися до дев'ятого класу загальноосвітньої школи. Виходячи із наведених даних, очевидним є те, що особи, які займалися проституцією, переважно мали неповну середню освіту, чим пояснюється факт того, що вони приваблюють сутенерів, адже саме такі дівчата більш довірливі, часто не знають своїх прав, мають невисокий рівень інтелекту, не розвиваються в морально-етичному плані, хоча в них наявний сексуальний досвід (якого вони рано набули) і викривлені, асоціальні поняття.

Наступним розглянемо сімейний стан осіб, втягнутих у заняття проституцією. За результатами згаданого вище дослідження ми отримали таку картину: 274 особи (65,24 %) незаміжні; 81 (19,28 %) розлучена; 47 (11,19 %) живуть у цивільному шлюбі; 18 (4,29 %) заміжні.

Отже, за підсумками проведеного нами дослідження встановлено, що основна частина осіб, яких було втягнуто в заняття проституцією, – це незаміжні дівчата. Цікавими із цього приводу є результати опитування, яке проводилось «Фондом общественного мнения». На запитання щодо того, як, на думку респондентів, зазвичай складається сімейне життя осіб, які добровільно чи примусово раніше займалися проституцією, 13 % опитуваних відповіли, що вони

здебільшого не виходять заміж, 48 % – що виходять, але часто нещасливо, 39 % важко було відповісти [5, с.19].

Питання стосовно місця роботи вказаних осіб слід розглядати паралельно з їх матеріальним становищем. Як виявилось, майже 90 % жінок, які були втягнуті в заняття проституцією, ніде не працювали, а отже, знаходилися у скрутному матеріальному становищі. Вказана ознака свідчить про знову ж таки деформацію особистісних якостей жертви і схильність її до різних форм девіантної поведінки. На жаль, у цьому процесі не завжди позитивну роль відіграє оточуюче середовище, а також те, що вона легко підпадає під вплив (у нашому випадку – негативний).

Із приводу кримінально-правової характеристики жертви сутенерства або втягнення в заняття проституцією зазначимо, що, за результатами дослідження кримінальних справ, близько 40 % осіб мали судимість. Переважна більшість притягувалася до адміністративної відповідальності за заняття проституцією або до кримінальної відповідальності за систематичне заняття проституцією (за КК попередньої редакції), створення або утримання місць розпусти, звідництва, непоодинокими були випадки, коли такими особами вчинялися й інші злочини загальнокримінальної спрямованості (ст. 185, ст. 309, ст. 123 КК України та ін.). Це свідчить про те, що жертви втягнення в заняття проституцією часто за своєю моральною, культурною, правовою, соціальною деформацією і деградацією мало чим відрізняються від правопорушників.

Розглядаючи морально-психологічні якості жінки, яка стала жертвою втягнення в заняття проституцією, слід акцентувати увагу на сім'ї як головному осередку, де формує особистість від її народження (мова йде про закладання моральних настанов і психологічний розвиток). Так, якщо в сім'ї постійні негаразди не тільки і не стільки матеріального, а духовного, емоційного плану, тобто байдужість є основою співжиття, то дитина, перебуваючи під сильним психологічним тиском, уже змалечку втрачає повагу до себе, потрапляючи під владу більш сильної і жорстокої людини. Як наслідок, у неї (потенційної жертви) з'являється байдужість до свого фізичного, психічного та соціального стану, зникає здатність протистояння негативним впливам. Такий напружений психологічний стан призводить до нівелювання почуттєво-емоційних переживань, що притаманні звичайним людям, до випадкових, механічних сексуальних контактів. Жертва перестає сприймати цінність свого тілесного та фізичного здоров'я.

До наведеного додамо, що жертва сутенерства або втягнення в заняття проституцією досить часто характеризується як асоціальна або антисоціальна особа, бо в неї відсутнє місце роботи, вона вживає алкогольні напої, наркотики. З огляду на ці та інші негативні моральні, соціальні, психологічні особливості вона не здатна адекватно оцінити віктимність ситуації, більш того, жертви цього злочину згодом часто самі стають злочинцями (самі займаються сутенерством або звідництвом).

Ведучи мову про причини віктимності жінок, втягнутих у заняття про-

ституцією, крім загальновідомих (деякі з них були означені вище), хотіли б акцентувати на негативній ролі засобів масової інформації у віктимізації населення в цілому та його окремих громадян. У процесі становлення і розвитку інформаційного суспільства не тільки відбуваються позитивні зміни, а й виникає безліч проблемних ситуацій. А беручи до уваги той факт, що всі люди тією чи іншою мірою віктимні, можна з впевненістю стверджувати про таку проблему, як віктимогенний вплив засобів масової інформації.

Так, А. Г. Горшенков процес формування віктимності під впливом засобів масової інформації називає масово-інформаційною віктимізацією, під якою він розуміє формування і реалізацію в механізмі злочину передусім віктимних потенцій особи. У той же час, на його думку, масово-інформаційна віктимогенність – це здатність засобу масової інформації негативно впливати на особу, спричинюючи їй моральні та фізичні страждання, або підвищувати його віктимність [6, с. 52].

Що ж до безпосередньо втягнення в заняття проституцією, то доктор філософських наук А. В. Меренков свого часу говорив про згубний вплив пропаганди, яка не завжди відкрито розповідає в журнальних публікаціях, кінофільмах про так зване красиве життя проститутки. Він зазначав, що, за результатами соціологічних досліджень, повії основним джерелом інформації про проституцію назвали телепередачі, потім відеофільми і лише після цього художню літературу. На основі інформації, яку майбутні проститутки отримували зі ЗМІ, а також від друзів, у них сформувався «ідеальний образ життя» проститутки. Він включає такі переваги: великі заробітки (для 54 % опитаних); красиве, різноманітне життя (для 20 %); можливість часто відвідувати клуби і ресторани (для 6 %), а також отримувати подарунки (3 %), статеве задоволення (3 %). Отже, можна казати про особливу роль ЗМІ у створенні ілюзорного способу проституції і тих, хто нею займається. Інша інформація могла б суттєво зменшити кількість повій [7, с. 48].

Таким чином, засоби масової інформації певною мірою сприяють сексуальній деморалізації найбільш віктимної частини населення. Далеко не завжди вони висвітлюють тему проституції та супутніх з нею злочинів з критичних позицій, навпаки, публікації часто носять роз'яснювальний, описовий, а іноді й агітаційний характер. Морально-деформована позиція деяких ЗМІ створює сприятливу атмосферу для існування і поширення експлуатації проституції, популяризує її доступність і вигідність вказаної діяльності. У свою чергу, нейтралізація й усунення вищевказаного негативного фактору є надважливим завданням, адже ЗМІ по праву визнаються однією з гілок влади в державі, а «це свідчить про те, що у сьогоденній державно-правовій політиці з протидії злочинності масовій комунікації надається велике значення, оскільки ця політика, як і будь-яка інша, здійснюється в умовах насиченого і різноманітного інформаційного поля» [8, с. 84].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок, слід, безумовно, погодитися з думкою більшості вчених-кримінологів про актуальність, беззаперечну значущість і перспективність подальших дослід-

жень такого феномену, як жертва злочину. У зв'язку з цим можна висунути концептуальне положення теоретичного і практичного плану щодо існування взаємозв'язку між жертвою злочину і злочинцем. Ці два поняття є найтипівшим проявом філософського закону єдності та боротьби протилежностей. Вони взаємозалежні, взаємообумовлені і взаємовиключні. І саме в розгляді цих характерних ознак криється необхідність подальших фундаментальних кримінологічних досліджень жертви злочину в контексті як її віктимності, так і оптимізації шляхів протидії втягнення в заняття проституцією.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Франк Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе: Ирфон, 1972. 408 с.
2. Шевчук Т. А. Особа, яка займається сутенерством та втягненням у заняття проституцією: кримінологічно значущі риси. *Форум права*. Електронне наукове фахове видання. 2011. № 1. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1.htm> (дата звернення: 15.02.2017).
3. Кримінологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів/за заг. редакцією О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 414 с.
4. Габиани А. А. О правовых мерах по ограничению проституции и ее социально опасных последствий. *Советское государство и право*. 1991. № 2. С. 71–73.
5. Туманов В. Бордель от Жириновского. *Природа и человек XXI*. 2008. № 11. С. 18–21.
6. Гошенков А. Г. Виктимологический аспект предупредительного воздействия на преступность в сфере массовой информации: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Нижний Новгород, 1999. 185с.
7. Меренков А. В. Социальный портрет современной проститутки. *Социологические исследования*. 2000. № 5. С. 47–51.
8. Коваленко В. Сучасна масова комунікація: носій добра чи криміногенний фактор? *Право України*. 2008. № 4. С. 84–89.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2017.

Татьяна Анатольевна ШЕВЧУК,

кандидат юридических наук

(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина)

ВИКТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЖЕНЩИН, КОТОРЫЕ СТАЛИ ЖЕРТВАМИ ВОВЛЕЧЕНИЯ В ЗАНЯТИЕ ПРОСТИТУЦИЕЙ

В статье рассмотрены теоретические аспекты повышенной виктимности жертв вовлечения в занятие проституцией, а также исследованы отдельные элементы структуры личности жертвы с точки зрения объективных и субъективных условий способствования совершения в отношении них преступлений. Сделан вывод о целесообразности дальнейшего глубокого и всесторонне-

го изучения личности жертвы, что будет основой выработки более эффективных путей противодействия преступным посягательствам на неё.

Ключевые слова: Виктимология, жертва преступления, вовлечение в занятие проституцией, сутенёрство, противодействие преступности, структура жертвы преступления, информационная виктимизация.

Tetiana A. SHEVCHUK,
candidate of law sciences

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

VICTIMOLOGICAL PECULIARITIES OF WOMEN, WHO ARE VICTIMS OF BEING INVOLVED IN PROSTITUTION

The author of the article has considered some theoretical aspects of victimity of the victims involved in prostitution, and has studied certain elements of the structure of victim's personality in terms of objective and subjective conditions of the commission crimes against them.

It is well known that the personality of a crime's victim and the behavior is the systematic scientific problem that requires comprehensive studies for further understanding the mechanism and genesis of criminal behavior. The personality of a crime's victim is one of the central areas of criminological victimology, which studies it as a single set in the form a separate integrated structure consisting of interconnected internal elements.

As for crimes related to the involvement in prostitution, the victimological aspect is extremely important for the organization of the success their counteraction. At the final stage, the objective of studying the personality of a victim from the involvement in prostitution is to develop a complex of preventive measures that make it possible to avoid situations, where the reason of involving in prostitution may be the behavior of a crime's victim.

The above stated problems has never been devoid of scientific interest and sometimes was controversial. This is largely due to the existing confrontation between these closely related legal categories as a criminal – a victim that requires of realizing not only combating crime, but also prevention of victim behavior that promotes it.

The structure of a victim's personality, like a criminal's personality, includes socio-demographic, criminal and legal, moral and psychological characteristics. Having studied them in details (according to the generalized results of studying criminal cases) we can conclude that victims' personality of the involvement in prostitution are young women (aged from 15 to 30 years, moreover we observe threatening tendency of the decrease of the age of victims); most of them have incomplete secondary education; mostly they are unmarried persons; the majority of the considered victims have never worked; their significant part was brought to administrative or criminal liability.

Regarding the moral and psychological characteristics of a person, who is the victim of the involvement in prostitution we should focus on the family as a fundamental unit that forms the person's personality from the birth. It is the family that forms morality and psychology of a child. But if there are constant family problems not of the financial nature, but spiritual, emotional ones, the family, where indifference is the

foundation of coexistence, then being under constant psychological pressure a child from the childhood loses respect for himself, falling under the authority of a strong and cruel person.

A victim of pimping or the involvement in prostitution is often characterized with the anti-social style of life: lack of a job, consumption of alcohol and drugs. Negative moral, social and psychological characteristics of the victim of the involvement in prostitution lead to the fact that the victim is unable to adequately assess the victimity of the situation, often victims of this crime themselves become criminals (they are engaged in pimping or procuring).

It has been concluded about the relevance; undoubted importance and perspectives of further studies of this phenomenon, as a crime's victim. In this regard, one can express the conceptual position of theoretical and practical character concerning the indissoluble cause and effect relationship of the victim with the offender's personality. These two concepts are the most typical manifestation of the philosophical law of the unity and struggle of opposites. They are interrelated, interdependent and mutually exclusive. Moreover, in consideration of the characteristic features there is the need for further in-depth fundamental criminological research of the crime's victim in the context of victimity and in terms of optimization of effective ways of combating the involvement in prostitution.

Key words: *victimology, crime's victim, involvement in prostitution, pimping, combating crime, structure of the personality of a crime's victim, information victimization.*